

II Dalis

Dr. Giedrė Purvaneckienė

MOTERŲ IR LYČIŲ LYGYBĖS KLAUSIMAI LIETUVOS POLITINIŲ PARTIJŲ RINKIMŲ Į SEIMĄ PROGRAMOSE

MOTERŲ INFORMACIJOS CENTRAS
WOMEN'S ISSUES INFORMATION CENTRE
p.d. 1218, Vilnius-2001, Lietuva

MOTERŲ AR LYČIŲ LYGYBĖS KLAUSIMAI LIETUVOS POLITINIŲ PARTIJŲ RINKIMŲ Į SEIMĄ PROGRAMOSE

Kaip buvo aprašyta I dalyje, 1996 m. spalio mėn. Seimo rinkimuose dalyvavo 27, o daugiamandatėje sistemoje 24 politinės partijos, politinės organizacijos ar rinkiminės koalicijos. Proporcinėje sistemoje Seimo mandatus gavo tik penkios 5 % balsų barjerą įveikusios partijos:

Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai)	- 29,80 %
Lietuvos krikščionių demokratų partija	- 9,91 %
Lietuvos demokratinė darbo partija	- 9,52 %
Lietuvos centro sąjunga	- 8,24 %
Lietuvos socialdemokratų partija	- 6,60 %.

Be šių penkių, į LR Seimą dar buvo išrinkti šių partijų ar politinių organizacijų atstovai:

Krikščionių demokratų sąjunga;
Lietuvos demokratų partija;
Lietuvos lenkų rinkimų akcija;
Lietuvos liberalų sąjunga;
Lietuvos moterų partija;
Lietuvos nacionalinė partija "Jaunoji Lietuva"
Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga;
Lietuvių tautininkų sąjunga;
Lietuvos valstiečių partija.

Savivaldybių rinkimai didelių pataisų pagal partijų politinę įtaką nepadarė. Be aukščiau minėtų, į savivaldybių tarybas buvo išrinkti šių partijų ar politinių organizacijų atstovai:

Lietuvos laisvės sąjunga;
Lietuvos piliečių aljansas;
Lietuvos rusų sąjunga;
Lietuvos ūkio partija;
Tautos pažangos partija.

Tačiau jų išrinktų atstovų skaičius nebuvo didelis.

Toliau mes apsiribosime tik 10 politinių partijų programų nagrinėjimu. Jos buvo atrinktos remiantis rinkimų į Seimą 1996 m., rinkimų į savivaldybių tarybas 1997 m. rezultatais, sociologinių apklausų duomenimis, įtaka valstybės ir visuomenės gyvenimui. Nagrinėsime šių politinių partijų programas:

Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai)	[TS(LK)]
Lietuvos krikščionių demokratų partija	[LKDP]
Lietuvos demokratinė darbo partija	[LDDP]

Lietuvos centro sąjunga	[LCS]
Lietuvos socialdemokratų partija	[LSDP]
bei:	
Lietuvos liberalų sąjunga	[LLS]
Lietuvos moterų partija	[LMP]
Lietuvių tautininkų sąjunga	[LTS]
Lietuvos ūkio partija	[LŪP]
Lietuvos valstiečių partija	[LVP]

Moterų, lyčių lygybės ar lyčių lygių galimybių klausimai skirtingai atsispindėjo partijų rinkimų programose: vienoje iš viso nebuvo paliesti, kitose tik paminėti, dar kitose plačiai aptarti. Visų pirma, pažvelkime į kiekybinę pusę (1 lentelė).

1 lentelė

MOTERŲ AR LYČIŲ LYGYBĖS KLAUSIMŲ ATSPINDĖJIMAS PARTIJŲ RINKIMŲ PROGRAMOSE

Partija	Moterų ar lyčių lygybės skyrius	Šeimos klausimų skyrius	Žodžių "moteris" skaičius	Išsireiškimų "lyčių lygybė" ar "lyčių lygios galimybės" skaičius
LCS	Lyčių lygių galimybių problemos sprendimas	-	26	1
LDDP	Moterų ir vyrų lygybės skatinimo politika	Valstybės parama šeimai	6	5
LKDP	-	Ypatingas šeimos vaidmuo Parama šeimai ir vaikų apsauga	4	-
LLS	-	-	-	-
LMP	Moters padėtis	Šeimos ir vaiko globa	45	2
LSDP	Moteris šeimoje ir visuomenėje	Moteris šeimoje ir visuomenėje Šeimos rėmimas ir būsto politika	26	4
LTS	-	Parama šeimai	1	-
LŪP	-	-	1	-
LVP	-	-	3	-
TS(LK)	-	-	-	-

Nagrinėdami pateiktus lentelėje duomenis, matome, kad moterų at lyčių lygių teisių ir galimybių požiūriu, partijas pagal jų rinkimų programas galima suskirstyti į tris grupes:

1. Partijos, kurios nepateikia rinkimų programose aiškaus požiūrio į moterų ir lyčių lygybės ar lygių galimybių klausimus. Šiai grupei priklauso keturios partijos: Lietuvos liberalų sąjunga, Lietuvos ūkio partija, Lietuvos valstiečių partija ir Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai).
2. Partijos, kurios skiria daug dėmesio šeimos klausimams, priskirdamos moteris šeimos sferai. Tai – dvi partijos: Lietuvos krikščionių demokratų partija ir Lietuvių tautininkų sąjunga.
3. Partijos, kurios aiškiai formuluoja savo poziciją moterų bei lyčių lygybės ir lygių galimybių klausimais. Šioje grupėje – Lietuvos centro sąjunga, Lietuvos demokratinė darbo partija, Lietuvos moterų partija bei Lietuvos socialdemokratų partija.

Panagrinėkime kiekvienos grupės partijų rinkimines programas atskirai.

1. Partijų, kurios nepateikia aiškaus požiūrio į moterų ir lyčių lygybės ar lygių galimybių klausimus, rinkimų programos.

Šios grupės partijas dar būtų galima skirti į du pogrupius:

- 1a) Šiaim pogrupiu priklausytų LLS ir TS(LK), kurių programose nėra nė vieno žodžio “moteris”, tačiau jose pabrėžiamas Konstitucinis lyčių lygybės principas;
- 1b) Lietuvos ūkio partija ir Lietuvos valstiečių partija, kurios savo Socialinių garantijų politikoje pamini atskiras socialines garantijas moterims.

Lietuvos liberalų sąjungos rinkimų programa. Nagrinėjant liberalų sąjungos programą, reiktų atkreipti dėmesį į du dalykus:

1. Palyginus su Konstitucijos 29 str.¹, lygybės principas šiek tiek išplėstas: “Neturi būti taikomi jokie apribojimai ar teikiamos privilegijos lyties, rasės, amžiaus, tautybės, tikėjimo, gimtosios kalbos, kilmės, socialinės padėties, seksualinės orientacijos, įsitikinimų ir pažiūrų pagrindu” (P.12).
2. Žodis “šeima” Liberalų sąjungos programoje minimas tik du kartus. Vienas iš jų, esantis “Švietimo” skyriuje: “Mes manome, kad ikimokyklinio ugdymo pakopoje prioritetas turi būti teikiamas šeimai” (P.14) rodo liberalų nusistatymą stiprinti netiesioginę moterų diskriminaciją.

Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių) rinkimų programa. Šios programos principų preambulėje taip pat remiamasi konstituciniu lygybės principu, susiaurinus jį iki dviejų požymių, ir papildant amžiaus požymiu: “Nuoseklus asmens pasirinkimo laisvės įgyvendinimas – tai pirmiausia galimybė ja pasinaudoti nepaisant lyties, amžiaus ar tautybės”. Žodis šeima taip pat minimas du kartus, bet nesusietame su moterų ar lygybės klausimu kontekste.

¹ LR Konstitucijos 29 str. skelbia: “Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ir pažiūrų pagrindu”.

Apibendrinant galima pasakyti, kad pirmosios grupės a) pogrupio partijos savo rinkimų programose neišreiškia savo pozicijos moterų ir lyčių lygybės ar lygių galimybių klausimu.

Lietuvos ūkio partijos rinkimų programa. Skyriuje “Socialinės garantijos” sakoma: “dirbančioms moterims garantuojama darbo apsauga, atitinkanti jų fiziologinius, higieninius reikalavimus” (P.20), o taip pat “motinoms ir vaikams garantuojamas atitinkamas socialinis materialinis aprūpinimas” (P.21). Šie programiniai teiginiai rodo ūkio partijos požiūrį į moterį, kurios pagrindine funkcija – motinystė. Tuo požiūriu interpretuojami ir darbo įstatymai. Skirtingų darbo sąlygų moterims sudarymas iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti labai patrauklus, ginantis moterų teises. Tačiau tikrovėje dažnai tampa jų diskriminavimo darbo rinkoje priežastimi. Antrasis teiginys taip pat rodo “tradicinį” vyro vaidmens šeimoje neigimą.

Lietuvos valstiečių partijos rinkimų programa. Šios partijos programa turėtų būti daugiausia orientuota į kaimo žmonių reikmes. Moterų klausimu aiškios politikos programoje nėra, kartais atrodo, kad žodis “moteris” tiesiog dirbtinai įrašytas. To pavyzdžiu gali būti teiginys: “...teikiama visokeriopa parama šeimai, moteriai ir vaikams” (P.12). Skyriuje “Socialinės garantijos” išreiškiamos labai panašios nuostatos, kaip ir valstiečių partijos programoje: “Dirbančioms moterims nėštumo metu ir kitoms dirbančioms moterims turi būti užtikrinama darbo apsauga, atitinkanti jų fiziologinius ir higieninius reikalavimus” bei “Motinoms ir vaikams, nepaisant jų šeimyninės padėties ir šeimyninių ryšių, turi būti garantuojamas atitinkamas socialinis ir materialinis aprūpinimas” (P.17).

Lyginant šių dviejų partijų programinius teiginius, susidaro įspūdis, kad jos abi nė nesistengė išsigilinti į moterų problemas, o rašydamos programas, naudojos tuo pačiu pavyzdžiu.

LVP programoje įrašyta viena išsiskirianti nuostata: “Motinoms, auginančioms vaikus iki trejų metų namuose, turi būti mokama gauto vidutinio darbo užmokesčio pašalpa” (P.17). Šis neišlaikantis jokios kritikos teiginys rodo dar ir įstatymų nežinojimą. LR Atostogų įstatymas (1991 12 17) suteikia vienodas teises į vaiko priežiūros atostogas tiek motinoms, tiek tėvams (o taip pat seneliams bei kitiems asmenims, faktiškai auginantiems vaiką). Tuo tarpu programinė nuostata kalba tik apie motinas. Antras dalykas, ši nuostata aiškiai skatintų jaunas dirbančias moteris nedirbti trejus metus, net jei būtų alternatyvios vaiko priežiūros galimybės. Trečias dalykas, čia visai nekalbama apie nedirbančių motinų rėmimą. Tuo būdu, ši nuostata tampa itin diskriminuojančia moteris, kuria aiškiai siekiama eliminuoti jaunas moteris iš konkurencijos darbo rinkoje. Ir ketvirtas dalykas, ši nuostata neturi nieko bendro su realybe; programos autoriai, matyt, nė negalvojo jos įgyvendinti. Nė viena pasaulio valstybė nemoka darbo užmokesčio vidurkio, esant asmeniui vaiko priežiūros atostogose trejis metus, o tuo labiau to negalėtų padaryti šalis, išgyvenanti ekonominius sunkumus.

Labiausiai stebina tas faktas, kad LVP programoje neatsispindi kaimo moterų problemas. Neikalbama nei apie savo ūkyje dirbančių moterų, nei apie moterų, kurios pačios nedirba,

o jų vyrai dirba žemės ūkio bendrovėse, skirtumus nuo dirbančių moterų, suteikiant joms socialines garantijas².

Apibendrinant galima pasakyti, kad 1b) grupės partijos tik formaliai paliečia moterų klausimus, visiškai nesistengdamos suprasti moterų problemų. Jos neturi nuoseklios politikos moterų atžvilgiu. Pakartodamos senų laikų “formules” moterų klausimais, jos išreiškia antidemokratiškas idėjas.

2. Partijų, kurios skiria daug dėmesio šeimos klausimams, priskirdamos moteris šeimos sferai, rinkimų programos.

Lietuvos Krikščionių demokratų partijos rinkimų programa. Kaip jau buvo minėta, LKDP savo rinkimų programoje akcentuoja ypatingą šeimos vaidmenį. Moterų ar lyčių lygybės problemos nėra aptariamoms, tačiau visos nuostatos remiasi vyro ir moters, tėvo ir motinos vienodomis teisėmis ir atsakomybe. Šią lygybę patvirtina ir teiginys: “moterims, kaip ir vyrams, sudaryti galimybes derinti savo pareigas šeimoje su darbu pagal profesiją” (P.20).

Taip pat reikia pažymėti, kad LKDP rinkimų programa aiškiai pasisako prieš prostitucijos įteisšinimą bei moters pavertimą nusikalstamo verslo objektu (P.3).

Vienintelis teiginys, galintis kelti abejonių dėl programos egalitariškumo “Motinos darbas namuose dėl jo reikšmės šeimai ir visuomenei turi būti vertinamas ir gerbiamas lygiai su kitais” (P.2), plačiau neišvystytas. Todėl negalima daryti išvadų apie tėvo vaidmens sumenkinimą ar pan.

LKDP rinkimų programą nagrinėjant moterų klausimų požiūriu, galima padaryti išvadą, kad ji atspindi šiuolaikines krikščionių demokratų idėjas.

Lietuvių tautininkų sąjungos rinkimų programa. LTS programoje taip pat nėra išskirtos moterų problemos. Deklaruodama paramą šeimai, ši programa iš esmės daugiausia aptaria kai kurias pašalpas šeimai, vien išvardydama šiuo metu galiojančias (tik paremtas didesniu MGL). Tačiau vienkartinės pašalpas gimus kūdikiui siūloma sumažinti nuo 6 MGL iki 4 MGL. Visiškai neaiškus teiginys: “Bus skiriama parama šeimoms, kurios pačios iki 3 metų augina vaikus, šeimoms pačioms auklėjančioms du ir daugiau vaikų iki 8 metų” (P.7). Ar tai reiškia, kad bus remiamos šeimos, kurių vaikai nelankys darželio ir mokyklos iki 8 metų, kuriose vaikų neprižiūrės ir neauklės seneliai, giminės ar auklės? Ar tos šeimos, kurios nepameta savo vaikų, neatiduoda jų į vaikų namus? Matyt, pastarasis atvejas ir turimas galvoje, nes toliau programoje žadama plėsti vaikų darželių ir lopšelių tinklą.

Vienintelė aiškiai išreikšta nuostata moterų atžvilgiu būtent susijusi su vaikų darželių ir lopšelių tinklo plėtimu: “...plėstų... tinklą, leidžiantį motinoms, norinčioms dirbti,

² Čia nenagrinėju kitų klausimų. Tačiau reikia pastebėti, kad ir kitos nuostatos taip pat tolimes kaimo žmonių problemoms. Pavyzdžiui, švietimo srityje nenagrinėjami nei vaikų darželių, nei kaimo vaikų galimybių lankyti mokyklą klausimai.

patikėti joms savo vaikus”. Ši nuostata tiesiog primena “geriausias” tarybines tradicijas, kai vaikų priežiūros klausimai buvo sprendžiami tik valstybės – motinos santykiuose, eliminuojant bet kokį tėvo vaidmenį.

Kalbant apie socialinį draudimą, siūloma skirtingai vyrams ir moterims pradėti mokėti dalinę pensiją, jei asmuo turi būtinąjį draudimo stažą, bet ne dėl savo kaltės tapo bedarbiu, iki sukankant pensiniam amžiui: vyrams – 1 metai, moterims – 2 metai. Ši nuostata galėtų būti paremta tuo, kad prieš sueinant pensijiniam amžiui, moterims sunkiau susirasti darbą, tačiau nesant tikslių duomenų, tą sunku įrodyti. Manau, kad šiuo teiginiu norėta paprasčiausiai parodyti, kad moterims reikia suteikti lengvatų, net to nepagrindžiant.

Apibendrinant šių dviejų partijų rinkimų programas, galima teigti, kad jas galima priskirti vienai grupei tik todėl, kad jose akcentuojama šeimos reikšmė visuomenei. Tačiau programos yra visiškai skirtingos: LKDP programoje nuosekliai išreiškiamos šiuolaikinės krikščioniškos demokratijos nuostatos, o LTS programoje nėra nei nuoseklumo, nei šiuolaikiškumo, nei apskritai aiškios politikos šeimos atžvilgiu. *atžvilgiu.*

3. Partijų, kurios aiškiai formuluoja savo poziciją moterų bei lyčių lygybės ir lygių galimybių klausimais, rinkimų programas.

Lietuvos centro sąjungos rinkimų programa. LSC rinkimų programa išsiskiria iš visų kitų rinkimų programų tuo, kad joje nėra atskirai aptariamų moterų ar šeimos problemos, tačiau yra atskiras skyrius “Lyčių lygių galimybių problemos sprendimas” (P.23-25).

Šio skyriaus preambulėje trumpai formuluojamos problemos, kurios atspindi lyčių nelygiateisiškumo problemas, susiklosčiusias mūsų visuomenėje: konstatuojama, kad nors įstatymai ir nepropaguoja lyčių diskriminacijos, bet ir nesukuria efektyvių garantijų moterims ir vyrams turėti lygias teises ekonominėje veikloje ir šeimoje. Pažymima smurto prieš moteris problema. Konstatuojama, kad moterys turi mažiau galimybių dalyvauti ekonominiame, politiniame bei visuomeniniame gyvenime.

Pasisakydama už visapusišką lyčių lygybę, LCS savo rinkimų programoje daugiausia siūlo priemones pagerinti moterų ekonominę padėtį: peržiūrėti socialinės paramos sistemą, sukurti geresnę moterų turtinių teisių apsaugą; išplėsti moterų pajamų gavimo šaltinius; siekti panaikinti praktikoje susiklosčiusią moteris diskriminuojančią padėtį darbo rinkoje. Be tiesioginio moterų ekonominės padėties gerinimo, LCS dar siūlo įtraukti moteris į Vyriausybės komisijas bei darbo grupes, priimančias ekonominius sprendimus bei per visuomenės informavimo priemones formuoti visuomenės nuomonę apie moterų visuomeninio aktyvumo būtinumą ir naudingumą.

Be atskiro lyčių lygybės problemų sprendimo skyriaus, moterų problemos LCS rinkimų programoje minimos dar vieną kartą: kalbant apie sveikatos sistemos reformą, siūloma “... garantuoti nemokamą akušerinę pagalbą, motinos ir vaiko sveikatos apsaugą ir gydymą” (P.21).

Apibendrinant LCS rinkimų programos analizę, galima pasakyti, kad ši partija siūlo šiuolaikines priemones moterų padėčiai pagerinti, tačiau daugiausia tik ekonominėje sferoje. Net ir iškeldama kitas problemas, pvz., smurto prieš moteris, rinkimų programa nieko nesiūlo padėčiai ištaisyti. Analizuojant LCS rinkimų programą, susidaro įspūdis, kad visa programa parašyta neatsižvelgiant į lyčių skirtumus visuomenėje, o skyrius „Lyčių lygių galimybių problemos sprendimas“ parašytas atskirai, nesusietas su kitais. Jame daugiausia liečiamos moterų ekonominės problemos, ir šiuo požiūriu skyrius parašytas kompetetingai.

Lietuvos demokratinės darbo partijos rinkimų programa. Rinkimų programos skyriuje „Ką padarėme“, LDDP primena, kad jos valdymo laikotarpiu buvo ratifikuotos labai svarbios žmogaus teisių konvencijos, tarp jų ir JT Konvencija dėl moterų visų diskriminacijos formų panaikinimo. Ji taip pat primena, kad valstybė išsipareigojo „... skatinti moters ir vyro lygybę – svarbią demokratijos ir socialinio teisingumo sąlygą“ (P.5). Tuo būdu aišku, kad LDDP traktuoja į moterų ir vyrų lygybės problemos sprendimą iš demokratijos ir socialinio teisingumo pozicijų.

Socialinės politikos skyriuje išskirti du poskyriai: „Valstybės parama šeimai“ (P.8) ir „Moterų ir vyrų lygybės skatinimo politika“ (P.11). Šeimos problemų sprendimo keliai taip pat nurodyti ir „Būsto politikos poskyryje“ (P.10). Šeimos problemų sprendimo keliai suformuluoti neutraliai lyčių atžvilgiu; tik vienkartinės pašalpos, vaikui gimus, priskiriamos motinai: „motinoms, pagimdžiusioms dvynukus ar daugiau vaikų, mokėti vienkartinės pašalpas už kiekvieną vaiką atskirai“. Tuo tarpu LR Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymo (1994 11 03) 2 straipsnis vienkartinės pašalpas adresuoja šeimai (šeimai, gimus kūdikiui). Nors pasiūlymas įtvirtina socialinio teisingumo principą, tačiau nusižengia lyčių lygių teisių principui.

„Moterų ir vyrų lygybės skatinimo politikos“ poskyryje išdėstyti programiniai teiginiai, kurie visų pirma reikalauja vadovautis nuostata, vienodai gerbiančia prigimtines moterų ir vyrų žmogaus teises. Šiai nuostatai sustiprinti siūloma skatinti moterų socialinį ir politinį sąmoningumą, remti nevyriausybinės organizacijas, įgyvendinančias lygybės politiką visuomenėje bei įkurti lyčių teisių lygybės instituciją. Be to, siūloma skatinti ekonominį ir politinį moterų savarankiškumą, užtikrinti lyčių lygybę darbo santykiuose, kovoti prieš bet kokius smurto prieš moteris pasireiškimus, siekti realaus šeimyninių pareigų pasidalijimo tarp vyrų ir moterų.

Apibendrinant galima pasakyti, kad nors LDDP savo rinkimų programoje teigia, kad moterų ir vyrų lygybę vertina iš demokratijos ir socialinio teisingumo pozicijų, tačiau tuo požiūriu programos nuostatos nevisiškai atspindi principus. Nagrinėjant vyrų ir moterų lygybę demokratijos požiūriu, pasigendama nuostatos į moterų dalyvavimą politikoje ir valdyme, o juk vienodas moterų ir vyrų dalyvavimas priimant sprendimus yra kertinis demokratijos požymis. Todėl galima teigti, kad programa šių problemų sprendimą traktuoja iš žmogaus teisių bei socialinio teisingumo pozicijų.

Lietuvos moterų partijos rinkimų programa. Nagrinėti LMP programą moterų ir lyčių lygių teisių ir galimybių požiūriu – sunkiausias uždavinys. Juk šią programą kūrė

pačios moterys, todėl ji turėtų geriausiai atspindėti moterų lūkesčius. Tačiau pabandykime į šią programą pažvelgti taip pat kritiškai, kaip ir į visas kitas. Kaip jau minėta, LMP rinkimų programoje žodis “moteris” paminėtas daugiausia kartų. Tad ir pažvelkime visų pirma į šią programą kiekybiškai. LMP rinkimų programa sudaryta iš Bendrųjų nuostatų ir dar 14 skyrių, atspindinčių įvairias visuomenės gyvenimo sritis. Visų pirma reikia pastebėti, kad iš šių 14 skyrių net 7-iuose nėra paminėtas žodis “moteris”³. Dar 6 skyriuose žodis “moteris” minimas vieną ar porą kartų, ir tik skyriuje “Moters padėtis” sukoncentruotos pagrindinės nuostatos į šią problemą. Tai rodo, kad LMP, taip pat kaip ir kitos partijos, neintegruoja moterų ar lyčių lygybės klausimo į visų visuomenės problemų sprendimą.

Bendrosiose nuostatose pateisinamas LMP įkūrimas kaip vienintelis būdas moterims gausiau ir efektyviau įsijungti į politinį gyvenimą. Teigiama, kad LMP remiasi matristine kultūra (pagal Marijos Alseikaitės-Gimbutienės sampratą).

Pagrindinės LMP nuostatos išdėstytos skyriuje *Moters padėtis*. Teigiama, kad moters padėtis visuomenėje yra vienas ryškiausių jos demokratiškumo ir brandos požymių ir kad moters teisės yra neatskiriamos nuo žmogaus teisių. Toliau nagrinėjamos nelygios moterų galimybės dalyvauti sprendimų priėmimo, pažymima, kad Lietuvoje dar nėra parengtas ir priimtas lyčių lygių galimybių aktas. Pagrindiniai moterų siekiai pagerinti moterų padėtį yra šie (P.7):

- kad vyrai ir moterys galėtų vienoda atsakomybe pasidalinti šeimoje ir siektų harmonijos bei partnerystės;
- kad mažėtų skurdo moteriškėjimas, gerėtų motinystės sąlygos;
- kad būtų panaikintas smurtas prieš moteris ir vaikus;
- kad būtų sudarytos palankesnės galimybės moterims naudotis visų rūšių ištekliais.

LMP skelbia prisidedanti prie “Moterų pažangos programos” įgyvendinimo Lietuvoje ir moterų organizacijų veiklos.

Čia reikia atkreipti dėmesį, kad šiame skyriuje LMP formuluoja labai svarbią moterims nuostatą, priimant ar taisant įstatymus: “...kad moterys galėtų tinkamomis socialinėmis sąlygomis ir laisvu savo apsisprendimu, o ne žalodamos sveikatą ir psichiką planuoti šeimą, auginti sveikus vaikus...” (P.7). Iš šio teiginio reiktų suprasti, kad LMP pasisako už apsisprendimo laisvę planuojant šeimą. Tačiau paskutinė šio sakinio dalis vis dėlto parodo požiūrį į moterį ribotumą: “...auginti sveikus vaikus – didžiausią kiekvienos normalios moters džiaugsmą” (mano pabraukta). Ši nuostata labai ir nedemokratiška, ir nekrikščioniška: visų pirma, ji parodo nepakantumą tiek moterims, neturinčioms vaikų, tiek jaučiančioms džiaugsmą, auginant nesveikus vaikus.

Apibendrinant šiame skyriuje išdėstytas nuostatas, galima padaryti išvadą, kad LMP daugiausia dėmesio skiria moterų motinystės funkcijai ir dalyvavimui sprendimų priėmimo. Nuostatos išdėstytos apibendrintai, todėl atrodytų, kad tolesniuose atskiruose skyriuose turėtų būti nurodyti konkretūs būdai, kaip įgyvendinti šias nuostatas kiekvienoje srityje. Tačiau kaip matysime iš tolesnės analizės, - taip nėra.

³ Žodis “moteris” buvo skaičiuojamas tik tuo atveju, jei jis neįeina į partijos pavadinimą.

Žodis “moteris” nėra paminėtas šiuose LMP rinkimų programos skyriuose: “Teisinės sistemos vystymas”, “Švietimo nuostatos”, “Gamtosaugos nuostatos”, “Šeimos ir vaiko globa”, “Būsto programa”, “Ekonominė politika ir ūkio plėtra”, “Kaimo ir žemės ūkio politika”. Tai iš tiesų sukelia nuostabą, kadangi kiekvienoje iš šių atskirų sričių moterų ar lyčių lygių galimybių problemos labai ryškios. Teisinėje sistemoje trūksta anti diskriminacinių įstatymų ar pataisų, Baudžiamasis kodeksas nesudaro galimybių panaikinti smurtą prieš moteris ir vaikus. Neišspręstas prostitucijos klausimas. Pasigendama ir LMP pozicijos Santuokos ir šeimos kodekso projekto atžvilgiu. Skyriuje “Ekonominė politika ir ūkio plėtra” galėtų būti aiškiai išdėstyta programa kaip sumažinti skurdo moteriškumą. Didelis šios programos trūkumas yra tas, kad visiškai neaptariamos kaimo moterų problemos. Ir t.t.

Panagrinėkime tuos skyrius, kuriuose žodis “moteris” minimas vieną ar porą kartų:

Etninė ir bendroji kultūra. Šiame skyriuje “moteris” minima du kartus. Teigiama, kad “Lietuvos moterys susirūpinusios, kad politizuotoje visuomenėje menksta inteligentijos vaidmuo, o kultūra ir švietimas skursta”, o taip pat kad “Moteris motina yra kultūros tiekėja, savasties ugdytoja nuo seniausių laikų, ...” (P.9). Tačiau nieko nekalbama nei apie moterų menininkių, nei apie moterų kultūros darbuotojų problemas. Šiame skyriuje derėtų paliesti ir santykius su žiniasklaida, kuri vaidina itin svarbų vaidmenį formuojant visuomenės požiūrį į moterų ar lyčių lygybės problemas.

Religija ir santykiai su Bažnyčia. Šiame skyriuje pabrėžiama, kad “Moterys – gausiausia ir aktyviausia praktikuojančių tikinčiųjų dalis – natūraliai artima Bažnyčiai”. Šio skyriaus turinys išreiškia LMP krikščionišką (bet ne demokratinį) pobūdį. Šiame skyriuje nėra nė žodžio apie konstitucinę apsisprendimo laisvę religijos atžvilgiu. Iš vienpusiško teiginio “Moterų partijos dauguma laikosi nuomonės, kad tikėjimo pamokos padeda mokiniams dvasiškai subręsti, pasirinkti doros kelią, išvengti nusikalstamumo”, galima būtų suprasti, kad LMP nepripažįsta alternatyvaus etikos mokymo. Šiuo požiūriu LMP rinkimų programa radikalesnė už LKDP programą (kurioje teigiama, kad “dorinio ugdymo pamokos turi būti privalomos, kartu garantuojant tėvų teisę pasirinkti vaikų pasaulėžiūros ugdymą”, P.23). Ar iš tiesų LMP požiūris atspindi daugumos Lietuvos moterų nuomonę?

Socialinė politika. Moterys čia minimos, kai kalbama apie lankstesnės žmonių perkvalifikavimo sistemos būtinumą, siekiant sumažinti bedarbių skaičių, tarp kurių didžioji dalis jaunimo ir moterų. Kalbėdama kitais klausimais, LMP neišreiškia savo pozicijos moterims rūpimais ginčytiniais klausimais: dėl pensinio amžiaus, dėl darbo saugos ypatumų moterims ir kt.

Sveikatos sauga. Šiame poskyryje siūlomos dvi priemonės moterų sveikatos būklei pagerinti: reguliarių nėščiųjų moterų ir kūdikių iki vienerių metų amžiaus lankymą namuose, tinkamas gimdymo sąlygas bei numatyti valstybės remiamą sveikatos draudimą (nemokamas medicinos paslaugas) nėščioms moterims ir moterims motinoms.

Valstybės saugumas ir tarptautiniai santykiai. Siūlydama keisti dabartinę Krašto apsaugos sistemą ir sukurti profesionalią armiją ir savigynos grupes, LMP siūlo galimybę priimti į šias struktūras ir moteris. Prisijungdama prie pažangių pasaulio moterų judėjimų, ir teigdama, kad karo veiksmuose dalyvaujantys vyrai atneša begalę kančių ir sielvarto moterims, vaikams, seneliams, kelia pavojų pačiai žmonijos egzistencijai, LMP teigia, kad moterų dalyvavimas politinėje valdžioje yra palanki prielaida taikos siekimui.

Santykiai su kitomis partijomis. Šiame skyriuje LMP išreiškia pritarimą moterų stojimui ir į kitas partijas, o taip pat savo pasiryžimą bendradarbiauti, įkuriant Seime parlamentinę (tarptautinę) moterų grupę. Taip pat LMP pripažįsta vyrų ir moterų bendradarbiavimo politinėse valdžios struktūrose svarbą ir būtinumą.

Apibendrinant LMP rinkimų programos analizę, galima pasakyti, kad ji vis dėlto daugiausia iš visų partijų programų nagrinėja moterų problemas. Tačiau LMP pozicija nėra nuosekli, net neaiškus požiūris į moterų išeities taškas. Bendrosiose nuostatose (P.5) teigiama, kad LMP remiasi matristine kultūra ir nori ją atgaivinti. Šis terminas paprastai vartojamas prieškrikščioniškoms kultūroms apibūdinti, ir būtų galima suabejoti, ar matristinė kultūra suderinama su radikaliai krikščioniškomis (katalikiškomis) LMP nuostatomis, išdėstytomis skyriuje “Religija ir santykiai su Bažnyčia”. Iš bendrosios dalies teiginių galima būtų suprasti, kad į moterų ir lyčių lygių galimybių problemą LMP žiūri iš demokratijos ir žmogaus teisių pozicijų, tačiau ir šiuo požiūriu trūksta nuoseklumo. Daugiausia dėmesio LMP savo rinkimų programoje skiria demografinės situacijos blogėjimui, motinystei ir vaikams. Todėl dauguma nuostatų ir siūlomų priemonių yra pronatalistinės. Nemažai dėmesio skiriama ir moterų dalyvavimui politikoje bei valdžioje, tačiau taip pat pasigendama konkrečių pasiūlymų, kaip tai įgyvendinti. Kadangi LMP teigia remianti “Moterų pažangos programą”, galima būtų tikėtis, kad ji panaudotų šioje programoje numatytas priemones, tačiau būtent iš Moterų partijos programos reiktų tikėtis toliau einančių pasiūlymų, nei numatyta Vyriausybės patvirtintoje programoje. Reikia atvirai pripažinti, kad LMP rinkimų programa yra pakankamai eklektiška (kaip ir daugumos Lietuvos partijų), tačiau kitaip ir negali būti, jei vienoje programoje norima suderinti liberalias ir socialdemokratinės, feministines ir antifeministines, bei kitas tarpusavyje prieštaraujančias idėjas.

Lietuvos socialdemokratų partijos rinkimų programa. Šios partijos programai skirsiu taip pat daugiau dėmesio, nes pasaulyje socialdemokratų partijos yra daugiausia nuveikusios moterų padėties gerinimo ir lyčių lygybės srityse.

LSDP savo programoje įsipareigoja siekti politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės demokratijos (P.4). Ji įsipareigoja ginti žmogaus konstitucines teises ir laisves (P.10). Šių teisių ir laisvių gynimui LSDP įsipareigoja įsteigti kontrolierių (ombudsmen'ų), tarp jų moterų ir vaikų teisių, institucijas. Pagrindinės nuostatos moterų ir lyčių lygių galimybių atžvilgiu suformuluotos skyriaus “Socialinė ir kultūrinė demokratija” poskyryje “Moteris šeimoje ir visuomenėje”, o konkrečios priemonės šioms nuostatoms įgyvendinti išdėstytos skyriaus “Pirmaeiliai veiksmai įgyvendinant socialinę ir kultūrinę demokratiją poskyryje “Moteris šeimoje ir visuomenėje”. Be to, nuostatos į moters vaidmenį šeimoje atsispindi ir poskyriuose “Šeimos rėmimas ir būsto politika”.

LSDP pasisako už moterų laisvo pasirinkimo galimybę, - ar dalyvauti darbo rinkoje, derinti darbą ir šeimos interesus, ar vien rūpintis šeima ir vaikais. Be abejo, tai atspindi visų moterų interesus. Tačiau LSDP nežengia dar vieno žingsnio toliau: nežada vyrams tokios galimybės, nors kalba ir apie lyčių lygias galimybes, ir apie visuomenės švietimo svarbą, panaikinant prietarus, priskiriančius vaikų auginimą tik moterų pareigoms. LSDP pasisako už didesnę moterų dalyvavimą politikoje ir valdžioje ir netgi formuluoja konkretų ateities tikslą – kad valstybės valdymo institucijose moterys ir vyrai būtų atstovaujami po lygiai. Ši partija taip pat numato kelius, kaip padidinti moterų politinį aktyvumą. Tai - atitinkama švietimo, šeimos ir socialinė politika, moterų organizacijų stiprinimas, kvotų sistema politinėse partijose bei Lyčių lygių galimybių įstatymo priėmimas.

LSDP taip pat aiškiai ir nedviprasmiškai pasisako už moters laisvo pasirinkimo teisę abortų klausimu, seksualinį švietimą. Taip pat siūlo organizuoti Lietuvoje statistinę apklausą prostitucijos legalizavimo klausimu. Tai viena iš dviejų partijų (dar LKDP), pasiryžusių vienaip ar kitaip spręsti prostitucijos problemą.

Nagrinėjant šias nuostatas, galima teigti, kad jos artimiausios šiuolaikinėms daugelio Vakarų šalių socialdemokratų bei tarptautinių dokumentų nuostatomis. Tačiau šis išpūdis išnyksta, toliau skaitant poskyrį "Šeimos rėmimas ir būsto problema". Ir jeigu pradžioje pasisakoma už suteikimą galimybių šeimoms derinti darbo laiką su vaikų priežiūra, tai toliau, kai kalbama apie vaikų auginimą šeimose, kalbama tik apie motinas, kurioms siūloma įskaityti vaikų priežiūros laiką į nenutrūkstamą darbo stažą pagal specialybę (beje, tokios juridinės sąvokos jau nebėra Lietuvos įstatymuose). Jeigu vaikas auklėjamas namuose iki septynerių metų amžiaus, siūloma suteikti motinoms (tik! – G.P.) teisę gauti atostogas, apmokant jas iš vietinio biudžeto. Neaiškus teiginys ir apie darbo laiko sutrumpinimą šeimoms su didesniu išlaikytinių skaičiumi. Neaptariamas atlyginimo tuo atveju klausimas. Jei išlaikomas toks pats atlyginimas, tai pažeidžiamas esminis socialinio teisingumo principas, kad už vienodą darbą turi būti vienodai atlyginama. Beje, kalbant apie valstybės paramą šeimai, ji susiaurinama praktiškai tik iki pašalpų. Nekalbama nei apie įstatymus, nei apie paslaugas. Neužsimenama apie vaikų darželių problemą.

Kalbant apie pirmaeilius veiksmus įgyvendinant socialinę ir kultūrinę demokratiją, pačia pirmąja socialine garantija ir skelbiama: "mažamečių vaikų auginimą namuose iki septynerių metų amžiaus prilyginti visuomenei naudingam darbui, motinoms mokant už jį iš vietinio biudžeto bei įskaitant šį laiką į darbo stažą pagal specialybę". Čia LSDP pranoksta ir Lietuvos valstiečių partijos bei Lietuvių tautininkų sąjungos siūlomas šeimos politikos priemonės moterų padėčiai "pagerinti". Kita siūloma priemonė "suteikti žmonėms, auginantiems mažus vaikus, galimybę dirbti pagal individualų darbo grafiką, jau atitinka kai kurių Vakarų šalių bandymus tokiu būdu spręsti vaikų priežiūros problemas.

Poskyryje "Moteris šeimoje ir visuomenėje" išdėstyti pirmaeiliai veiksmai iš esmės prieštarauja aukščiau minėtoms socialinėms garantijoms, visų pirma nuostata – priimti Lyčių lygių galimybių įstatymą. Pirmaeilės moterų klausimų sprendimo priemonės

atitinka ankstesniame skyriuje “Moteris šeimoje ir visuomenėje” išdėstytas nuostatas (P.29):

- įvairių forumų bei diskusijų pagalba formuoti sveiką visuomenės požiūrį į lyčių lygiateisiškumą, savitarpio bendravimą šeimoje, visuomenėje ir darbo rinkoje;
- skatinti ir remti įvairių moterų draugijų ir organizacijų veiklą;
- skatinti moterų atstovavimą visų lygių renkamuose organuose;
- suteikti moterų organizacijoms galimybę dalyvauti savivaldybių darbe;
- sukurti efektyvų specialisčių perkvalifikavimą ir moterų užimtumo sistemą, skatinant valstybines ir privačias įmones kurti naujas darbo vietas moterims;
- aktyvinti moterų švietimą, aiškinant socialinio draudimo, darbo teisės ir kitus klausimus;
- visokeriškai skatinti moterų-veršlininkių ir kooperacinių judėjimus;
- tobulinti moterų medicininio aptarnavimo ir sveikatos profilaktikos sistemą;
- drauge su profesinėmis sąjungomis siekti kuo daugiau lengvatų ir garantijų dirbančioms motinoms;
- priimti Lyčių lygių teisių ir galimybių įstatymą bei jo įgyvendinimo programą, numatančią priemones moterų diskriminacijai šalinti, smurtui ir seksualinei prievartai prieš moteris užkirsti, moterų išnaudojimui pašalinti;
- humanizuoti moterų įkalinimo įstaigas, kad jose būtų gerbiamos žmogaus teisės, o kalėjimuose gimę vaikai nebūtų ten laikomi. Steigti Moterų prieglobsčio namus, siekti, kad savivaldybės suteiktų joms paslaugas.

LSDP yra vienintelė politinė partija, siūlanti humanizuoti moterų įkalinimo įstaigas, o taip pat steigti Moterų prieglobsčio namus. Kritikos vertas tik vienas šio skyriaus pasiūlymas – “drauge su profesinėmis sąjungomis siekti, kad būtų suteikiama kuo daugiau lengvatų ir garantijų dirbančioms motinoms”. Visas tarybinio laikotarpio patyrimas rodo, kad kuo daugiau lengvatų, tuo daugiau diskriminacijos darbo rinkoje.

Apibendrinant LSDP rinkimų programos analizę, galima pasakyti, kad ji labai prieštaringa moterų ir lyčių lygių galimybių klausimų atžvilgiu. Dalis teiginių skamba šiuolaikiškiausiai iš visų programų, o dalis – konservatyviausiai. Susidaro įspūdis, kad poskyriai “Moteris šeimoje ir visuomenėje” buvo parašyti išmanančių moterų problemas ir tarptautinę jų sprendimo patirtį žmonių, o socialinių garantijų šeimoms skyrius – žmonių, nežinančių nei moterų ar lyčių lygybės problemų, nei dabartinių Lietuvos įstatymų.

Palyginkime politinių partijų rinkimų programas su “Lietuvos moterų pažangos programa”. Lietuvos moterų pažangos programa buvo sudaryta remiantis tarptautiniais dokumentais, tarptautiniais Lietuvos Vyriausybės įsipareigojimais, moksliniais tyrimais, moterų organizacijų pasiūlymais. Todėl galima teigti, kad ji atitinka tiek Lietuvos moterų reikmes, tiek ir tarptautinius standartus.

Lietuvos moterų pažangos programoje išskirtos 9 kritinės sritys, kuriose reikia imtis neatidėliotinų veiksmų, norint pasiekti vyrų ir moterų lygias teises ir galimybes. Pažvelkime, kaip šios kritinės sritys ir kai kurios specifinės problemos atsispindi partijų rinkimų programose (2 lentelė). Lentelėje išvardijamos partijos, kurios savo rinkimų programose liečia nurodytas sritis ar atskirus klausimus, nepriklausomai nuo to, ar klausimų sprendimas skatintų lyčių lygias teises ir galimybes, ar priešingai.

2 lentelė

**PAGRINDINIŲ MOTERŲ PROBLEMŲ ATSPINDYS POLITINIŲ PARTIJŲ
RINKIMŲ PROGRAMOSE**

Kritinės sritys, problemos	Partijų programos, atspindinčios šias problemas
Moterų žmogaus teisių apsauga <ul style="list-style-type: none"> • Lyčių lygių galimybių įstatymas • Lyčių lygybės institucija 	LDDP, LMP, LSDP LMP, LSDP LDDP, LSDP
Moterų ekonominė – socialinė padėtis <ul style="list-style-type: none"> • Socialinės paramos sistema • Vaikų priežiūros institucijos • Vaiko priežiūros atostogos • Moterų turtinių teisių apsauga • Diskriminacija darbo rinkoje • Nedarbas • Perkvalifikavimo sistema • Moterų verslo skatinimas • Moterų darbo apsauga • Sąlygos darbo ir šeimos pareigų derinimui • Pensinis amžius 	LCS, LDDP, LMP, LSDP LCS, LDDP, LSDP, LTS, LŪP, LVP LTS LVP, LSDP LCS LCS, LSDP LMP, LSDP LCS, LMP, LSDP LCS, LSDP LŪP, LVP LCS, LDDP, LKDP, LSDP LTS
Moterys ir aplinkos apsauga	-
Moterų sveikata, šeimos planavimas <ul style="list-style-type: none"> • Abortai • Seksualinis švietimas 	LCS, LKDP, LMP, LSDP LKDP, LSDP LSDP
Moteris ir švietimas	-
Moterys politikoje ir valdyme <ul style="list-style-type: none"> • Visuomenės ir pačių moterų sąmoningumo kėlimas • Didesnio moterų atstovavimo siekimas • Kvotos partijų rinkimų sąrašuose • Parama moterų organizacijoms 	LCS, LDDP, LMP, LSDP LSDP LCS, LMP, LSDP LSDP LDDP, LSDP
Prievarta ir smurtas prieš moteris ir mergaites <ul style="list-style-type: none"> • prostitucija • prieglaudos moterims 	LCS, LDDP, LMP, LSDP LKDP LSDP
Moteris ir visuomenės informavimo priemonės	LCS
Statistikos sistema ir lyčių skirtumai	-

Pagal savo požiūrio išreiškimą į aktualiausius moterims klausimus aiškiai pirmauja Lietuvos socialdemokratų partija (21), toliau eina Lietuvos centro sąjunga (12), Lietuvos moterų partija (9) ir Lietuvos demokratinė darbo partija (8). Žinoma, su tokio pobūdžio analize galima nesutikti, tačiau jei rinkėjai programas skaitytų, jie norėtų sužinoti atsakymus į jiems rūpimus klausimus.

Išnagrinėjus duomenis, pateiktus 1 ir 2 lentelėse, galima padaryti išvadą, kad moterų ar lyčių lygių teisių ir galimybių klausimų atspindys rinkimų programose nebuvo tuo kriterijumi, pagal kurį rinkėjai sprendė, už kurią partiją balsuoti. Rinkimus laimėjusi Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai) savo rinkimų programoje šių klausimų beveik nelietė. Tačiau reikia atkreipti dėmesį ir į tą faktą, kad iš penkių partijų, patekusių į Seimą proporcinėje rinkimų sistemoje, trys (LCS, LDDP ir LSDP) moterų ar lyčių teisių ir galimybių klausimams savo programose skyrė nemažai dėmesio.

Pastaruoju metu moterų bei lyčių lygių teisių ir galimybių klausimai visuomenėje nagrinėjami vis plačiau. Galima būtų prognozuoti, kad ateities rinkimuose šie klausimai nusipelnys didesnio rinkėjų dėmesio. Tą galima prognozuoti pagal šiuos rodiklius:

- žiniasklaida skiria vis daugiau dėmesio moterų ir lyčių skirtumų klausimams;
- daugėja moterų, dalyvaujančių politikoje ir valdžioje, o taip pat vis daugiau iš jų įsijungia į moterų ir lyčių teisių bei galimybių problemų sprendimus;
- daugėja visuomeninių moterų organizacijų (1998 sausio 1 d. Moterų informacijos centro duomenimis jų buvo 50), jų įtaka visuomenėje didėja.

Iki šiol dauguma politinių partijų moterų ar lyčių teisių ir galimybių klausimams dėmesio skyrė nedaug. Rinkimų programų analizė parodė, kad kai kurios iš jų šiuos klausimus savo rinkimų programose įtraukė formaliai, nesigilindamos į juos. Tai rodo faktai, kad kai kurių partijų rinkimų programose remiamasi nebegaliojančiais įstatymais, naudojamos pasenusios juridinės kategorijos, kurių nebėra dabartiniuose įstatymuose. Kai kurios programos prieštaringos. Be abejo, skirtingų partijų programose turėtų atsispindėti skirtingas požiūris į šias problemas. Nuosekliausiomis programomis galima laikyti Lietuvos centro sąjungos, Lietuvos demokratinės darbo ir Lietuvos krikščionių demokratų partijos programas. Daugiausia dėmesio moterų ir lyčių teisių bei galimybių klausimams skiria Lietuvos moterų ir Lietuvos socialdemokratų partijos, jose jau galima išvelgti bendymus integruoti moterų ar lyčių lygybės problemas į daugelį visuomenės gyvenimo sričių, tačiau šių partijų programos kartu yra ir pačios prieštaringiausios.

IŠVADOS

Išnagrinėjus dešimties politinių partijų rinkimų į Lietuvos Seimą programas, galima padaryti šias išvadas:

1. Nė viena iš politinių partijų neintegruoja moterų ar lyčių lygybės problemų į visas visuomenės gyvenimo sritis.
2. Tik keturios politinės partijos skiria daug dėmesio moterų ar lyčių lygybės problemoms: Lietuvos centro sąjunga, Lietuvos demokratinė darbo partija, Lietuvos moterų partija bei Lietuvos socialdemokratų partija.
3. Nuosekliausios šiuo požiūriu yra Lietuvos centro sąjungos ir Lietuvos demokratinės darbo partijos programos. Lietuvos krikščionių demokratų partija, nors ir neskiria daug dėmesio moterų ar lyčių problemoms, išlaiko nuoseklią šiuolaikinę krikščionių demokratų poziciją.
4. Lietuvos socialdemokratų partija siūlo labiausiai tarptautinius standartus atitinkančius moterų bei lyčių lygybės problemų būdus, tačiau kitos nuostatos tuo pat metu išreiškia priešingas, nerealistines bei teisiškai nekompetetingas mintis.
5. Lietuvos moterų partijos programoje moterų problemoms skiriama daugiausia dėmesio, tačiau nuostatos pasižymi eklektiškumu, nenuoseklumu ir nekonkretumu.
6. Politinių partijų programų nuostatos moterų ar lyčių lygybės atžvilgiu neturėjo esminės įtakos rinkėjų apsisprendimui 1996 m. Seimo rinkimuose.

LITERATŪRA

- Lietuvos centro sąjunga. Rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą programa. 1996
- LDDP rinkimų programa. Su darbu, darna ir dora – į XXI amžių. Vilnius, 1996.
- Tarnauti Lietuvai: Lietuvos krikščionių demokratų partijos rinkimų programa. Vilnius, 1996.
- Lietuvos liberalų sąjungos rinkiminė programa. Reformos – mums ir mūsų vaikams. Vilnius, 1996.
- Lietuvos moterų partija. Programa 1996 m. Seimo rinkimams. Vilnius, 1996.
- Lietuvos socialdemokratų partijos rinkimų į Seimą programa (1996 – 2000 m.). Už darbą, tiesą, teisingumą. Vilnius, 1996.
- Lietuvių tautininkų Seimo rinkimų programa (projektas). Tautininkų žinios. – 1996 Nr. 9(30).
- Lietuvos ūkio partija. Programa: Lietuvos valstybingumo įtvirtinimo ir plėtotės pagrindai. Vilnius, 1996.
- Lietuvos valstiečių partijos Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų programa.
- Lietuvos sėkmė: Tėvynės sąjungos (Lietuvos Konservatorių) 1996 m. Seimo rinkimų programa.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius: Teisės ir informacijos centras prie Teisingumo ministerijos, 1996.
- LR Atostogų įstatymas 1993 12 17. - LR Seimo ir Vyriausybės žinios. – 1992. – Nr. 2-18.
- LR Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančiom vaikus, įstatymas 1994 11 03. (įsigaliojo nuo 1995 01 01). – Valstybės žinios. – 1994. – Nr. 89 -1706.
- LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas 1991 05 21. – LR AT ir Vyriausybės žinios. – 1991. – Nr. 17-447; LR Seimo ir Vyriausybės žinios. – 1992. – Nr. 13-350; Valstybės žinios. – 1994. – Nr. 96-1847.
- LR Įstatymas “Dėl LR valstybinio socialinio draudimo įstatymo dalinio pakeitimo” 1994 11 03. – Valstybės žinios. – Nr. 88 – 1666.

JT ketvirtoji pasaulinė konferencija moterų klausimais, Pekinas, Kinija, 1995 m. rugsėjo 4-15 d. Veiksmų platforma: Kliūtys, strategijos, veiksmai (Santrauka).- Vilnius: Moterų informacijos centras.

Lietuvos moterų pažangos programa. Vilnius: Moterų informacijos centras, 1997.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinės garantijos šeimoms, auginančioms vaikus. Kaunas: Technologija, 1995.